

SAYI:1 1987/1

MILLİ SARAYLAR

Dünden Bugüne Saray Bahçeleri

EKREM GÜRENLİ
Peyzajist, Yüksek Ziraat Mühendisi

Dolmabahçe Sarayı Has Bahçesi'nin bugünkü (solda) ve yüzyılımızın başında bir kartpostala yansıyan durumu (üste).

Tarihi Çevre ve Bahçe

BİR TOPLUMUN yaşadığı çevre, o toplumun kültürünün aynasıdır. Bundan dolayıdır ki bir tarihi çevrede orada yaşamış olan toplumların kültürlerini oluşturan duygu, düşünce, dil, sanat ve yaşayışın izleri, kanıtları vardır. Bir zincirin halkaları gibi birbirine ekli veya bir yapının taşları gibi üstüste örülü olan bu miras sayesinde kültürümüzün tarih derinliklerindeki köklerine inebiliyoruz; ta ki zincirin halkalarının kopup kaybolduğu yere kadar. İşte tarihi çevreyi korumanın anlamı ve önemi buradadır.

Kültür bütününi oluşturan öğelerden biri olan sanat, diğer öğelerin de belirlenmesine büyük ölçüde yardımcı olmaktadır. Çünkü toplumlar duygu, düşünce, dil ve yaşamlarını en derin ve anlamlı olarak sanat ürünlerine yansıtmaktadırlar. Bu nedenle tarihi sanat eserlerinden elimizde kalmış olanların değeri maddi ölçülere sığdırılmaz.

Dolmabahçe Sarayı Has Bahçesi'nden bir görünüm (üstte).

Bir tarihi çevrede gelmiş geçmiş kültürel yaşantıya sahne olmuş mekânların başında yapılar ve onları çevreleyen bahçeleri gelir. Ama ne var ki zaman içinde en çok değişen ve yok olan da bu bahçelerdir. Büyük oranda canlı materyale, yani bitkisel öğelere dayanmaları bu sonucun önemli nedenlerinden biridir ve gene bunun içindir ki elimizde kalan tarihi bahçelerin yaşatılması çok daha bilinçli ve özenli çalışmaları gerektirir.

Tarihi Türk Bahçesine Gelinece

Ne yazık ki tarihi bahçelerini koruyamayan ülkeler arasındayız. Tarihi süreç içindeki kopuk halkalar yüzünden Türklerin bahçe kültürüne ait tarihi gelişimini bugün yeterince bilemiyoruz. Selçuklu dönemine kadar uzanan bilgiler bile son derece kısıtlıdır. 19. yüzyıldan önceki Osmanlı dönemi ile ilgili olarak da sadece birkaç gezgincinin notlarından yararlanmaktayız. Prof. Sedat Hakkı Eldem'in değerli eseri *Türk Bahçeleri* kitabından öğrendiğimize göre, özgün bir *Türk bahçesi* stili vardır ve bu, Doğu ve Ortadoğu bahçelerini asırlarca etkilemiştir. Ama şunu da biliyoruz ki bu husus yeterince gün ışığına çıkmış değildir. Elimizdeki bilgilerden anladığımız kadarı ile söylersek *Türk bahçesi* anlayışının Anadolu'da oluşmaya başlaması Osmanlı yönetiminin İstanbul'a yerleşmesiyle başlamıştır. Saray, köşk, kasır, konak cinsinden pek çok yapı ile birlikte, zaten yeşillikler beldesi olan İstanbul, özgün Türk bahçelerine kavuşmaya başlamıştır. Ancak ne yazık ki 18. yüzyıl öncesine ait bu bahçelerden elimizde

kalan sadece Topkapı Sarayı bahçesidir; o da, eksilmiş ve değişikliklere uğramış olarak. Bu bahçeye gerekli önemin ne zaman verileceğini de ayrıca merak ederiz.

Türk bahçesinin özgün nitelikleri 18. yüzyıldan sonra bozulmağa başlamıştır. Mimaride olduğu gibi bahçe sanatında da Barok etkisi başgöstermiştir. İtalyan bahçe akımı, Fransa ile başlayan yakın ilişkiler kanalıyla ve gene *Saray* öncülüğünde girmeğe başlamıştır. Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa 1722'de Sadabad Sarayı ve çevresini düzenletirken, XIV. Louis Parisi'ndeki Versailles, Fontainebleau, Marly Sarayı bahçelerinden büyük ölçüde esinlenildiği kesindir. Buralarda Fransa Kralı'nın hediyesi olan fidanlar da kullanılmıştır. Bahçeleri, mesireleri ve şenlikleriyle bir devre (Lale Devri'ne) şan olan ve Sadabat adıyla anılan bu tarihi çevreden günümüze birşey kalmamış olması gelecek nesilleri daha çok üzecektir.

19. yüzyılın sonlarına doğru da naturalist anlatıma dayanan İngiliz bahçe stili yerleşmeğe başlamıştır. Sultan Abdülmecit dönemine gelindiğinde, bu yüzyılın başında hâlâ bir dereceye kadar varlığından söz edebileceğimiz bahçe geleneğimizin karakteristiği artık iyice silinmeğe başlar. 20. yüzyıla gelindiğinde doğayı kopya etme özentisi adeta taşkınlık haline gelir ve bunun bir yansıması olan grotto motifleri hemen her bahçeyi sarar. Bu dönemlerde pek çok ülkedeki bahçelerin böylesine değişmelere uğradığı bir gerçektir. Ancak bu değişimleri ve gelişimleri günümüze ulaştıran örneklerin ortadan kalkması açısından farklı bir durum göstermekteyiz.

İstanbul
Resim-Heykel Müzesi'nde
korunmakta olan
Mustafa imzalı
bir yağlıboya resimde
Yıldız Sarayı Bahçesi'nde
görülen kuğulu fiskiye (üstte),
daha sonra
Dolmabahçe Sarayı'ndaki
havuza taşınmış (altta).

Ihlamur Kasrı bahçesinin İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nde korunan imzasız bir yağlıboya resimde eski halini saptayabiliyoruz (üstte). Aynı bahçenin bugünkü durumu (en üstte ve yan sayfada).

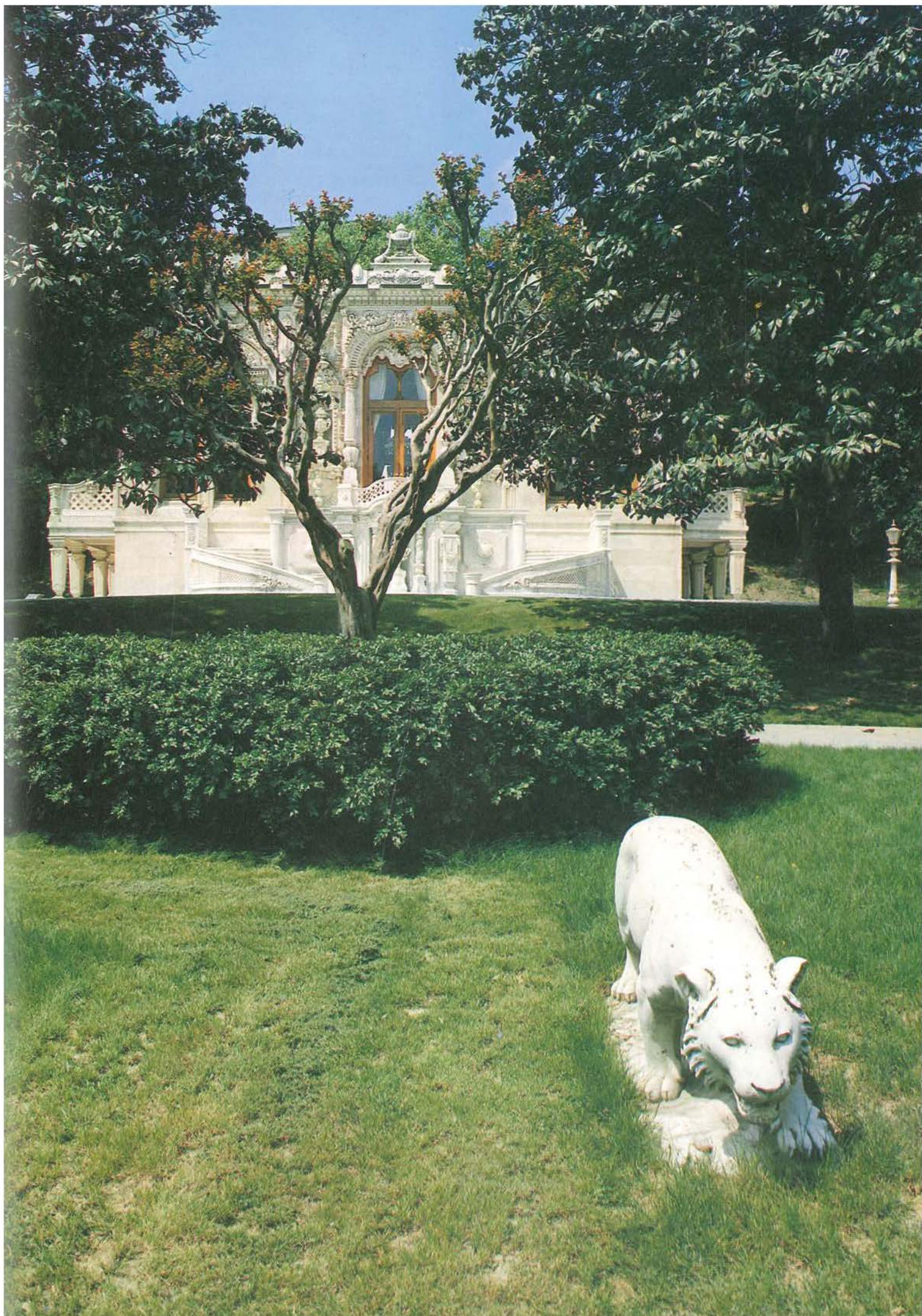
Milli Saray Bahçelerimizde Restorasyon

Türk bahçe kültüründen elimizde kalan en son halkayı gene İstanbul'daki birkaç tarihi bahçeden artakalanlar oluşturmaktadır. Bunların başında Topkapı Sarayı ile Yıldız ve Milli Saraylar bahçeleri gelmektedir. Bu son örneklerin korunmaları, restore edilmeleri ve yaşatılmalarındaki önemi kavrama ve gereğini yerine getirme bakımından TBMM Başkanlığı'nın örnek teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

İlk defa 31.8.1967 tarihli bir teknik raporla Milli Saraylar bahçelerinin durumu ortaya konmuştur¹. Bu rapordaki önerileri şu şekilde özetleyebiliriz:

- Sağlam kaynaklara dayalı araştırmaların ve etraflı etüdlerin öncelikle yapılması,
- Restorasyon çalışmalarının disiplinlerarası bir organizasyonla plan ve program dahilinde ve merkezi bir sistemle yürütülmesi,
- Restorasyon ilkeleri olarak da bahçelerin orijinal ve tarihi hüviyetlerine yeniden kavuşturulması, içindeki yapıların tarihi özelliklerine uygun olarak prezantasyonu, tarihi değer taşıyan ağaçların tek tek korunması ve bunlardan tedavisi gerekenlerin onarılması, fantazi bitkisel düzenlemelerden kaçınılması ve bunlarla birlikte, bahçelerin bugünkü kullanımlarına ve turistik gezilere uygunluğunun sağlanması.

Bu arada tarihi bahçe restorasyonu konusundaki araştırmalarımızın ve bilgi birikimimizin o tarihlerde henüz yetersiz olduğunu ve tarihi bahçeler konusunun uluslararası düzeyde ilk defa ele alındığı ICOMOS sempozyumunun da Fontainebleau'da 13-18 Eylül 1971'de yapıldığını hatırlamalıyız.

Sözü edilen bu rapor Milli Saraylar bahçelerinin uzun yıllardanberi devam eden bahçıvanlık düzeyindeki yönetiminin mühendislik düzeyine çıkarılmasına ve daha derin etüdlerin yapılmasına yol açmıştır.

Nitekim 25.9.1975 tarihli TBMM Başkanlığı oluru ile kurulan uzmanlar heyeti² daha etraflı bir ön etüd sonucunda 10.12.1975 tarihli rapor ile mevcut sorunları, alınması gereken önlemleri ve çözüm şekillerini ortaya koymuştur.

Bu ön çalışmalar, 5 Nisan 1977'de Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü ile yapılan protokolla elde edilen *Dolmabahçe Sarayı Bahçe Düzenlemesi Restorasyon Projesi* ile 1979'dan itibaren ilk defa bilimsel bir restorasyon uygulamasına dönüşmüştür. Bunu 1980'li yıllardaki Beylerbeyi Sarayı bahçesinin TBMM Genel Sekreterliği elemanlarıyla yürütülen restorasyon çalışmaları izlemiştir.

Milli Saraylarımızla ilgili konuların topyekün ve bilimsel olarak ele alınıp bir master plan dahilinde köklü uygulamalara geçiş dönemi, 15-17 Kasım 1984 tarihli Milli Saraylar Sempozyumu ile başlamıştır. Halen uygulanmakta olan program içinde, Milli Saraylar bahçelerinin restorasyonu konusu kendi ağırlığına ve önemine kavuşmuştur. İstanbul Teknik Üniversitesi ile yapılan işbirliği sonucu yeni restorasyon örnekleri verilmektedir. Böylece 13-18 Eylül 1971'de Fontainebleau'da olduğu gibi bu Sempozyum sonucu çalışmalarla şu gerçek bir kere de ülkemizde vurgulanmıştır: *Yalnız tarihi yapıların değil, bunları çevreleyen arazi ve bahçelerin de aynı titizlikle korunup restore edilmeleri kaçınılmaz bir zorunluluktur.* Bu zorunluluğu duyan kuruluşların ortaya çıktığını görmekten halkımız mutluluk duymaktadır. Ancak ne var ki, birçoğunun tahribi de devam etmektedir.

Sonuç

Milli Saraylar bahçeleri ile İstanbul'daki daha birkaç tarihi bahçe, koruluk ve benzeri açık alanlardan arta kalanlar, bahçe kültürümüzü oluşturan zincirin son halkasıdır. Bunları restore etmek ve koruyup yaşatabilmek için bugünkü bilgi birikimimiz ve olanaklarımız dünkünden daha elverişlidir. Ama gene de, yapılan ve yapılmakta olan restorasyon uygulamalarından çıkan olumlu ve olumsuz sonuçların laboratuvar deneyleri gibi değerlendirilerek yararlı hale getirilmesi, eleman ve materyal eksikliğinin giderilmesi, özgün Türk bahçesinin özelliklerinin saptanması, Türk bahçesinin tarihi süreç içindeki değişim ve gelişmesinin saptanması ve bu gelişim içinde oluşan Türk bahçesi örneklerinin stilize edilip sergilenmesi, tarihi peyzaj mirasının envanterinin çıkarılması, bu konulardaki eğitim ve öğretim, ulusal koruma ve restorasyon esaslarının saptanması gibi önemli hususlar çözüm beklemektedir. Bu konuların pek çoğu bilim adamlarımızın ve öğretim kurumlarımızın ilgileri ve olanakları oranında çözüme ulaşacaktır. Bu nedenle ki, 15-17 Kasım 1984 Sempozyumu'ndan beri bilim dünyasına açılmağa başlayan Milli Saraylarımızın bahçeleri de peyzaj mimarlığı alanındaki bilimsel çalışmalara sahne olmalıdır. Bu konudaki görev ve sorumluluğun ne derecede sağlıklı olarak paylaşılacağına merakla beklendiğini ve izlendiğini varsaymak yararlı olacaktır. □

NOTLAR:

¹Yazar tarafından hazırlanan bu rapor 1.9.1967 tarih ve 91 sayılı yazı ekinde TBMM Başkanlığı İdare Amirliği'ne sunulmuştur.

²Prof.Dr. Yüksel Öztan, Yrd.Prof. Gönül Aslanoğlu Evyapan ve Ziraat Y.Müh. Ekrem Gürenli

KAYNAKLAR

S.H. ELDEM, *Türk Bahçeleri*, Kültür Bakanlığı Türk Sanat Eserleri, 1976

S.H. ELDEM, *Sa'dabat*, Kültür Bakanlığı Yayınları: 292, Türk Sanat Eserleri, 12, 1977

G. EVYAPAN, *Eski Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri*, ODTÜ Mimarlık Bölümü, Yayın No: 20, Ankara, 1972

S. EYİCE, "Kâğıthane-Sâdâbâd-Çağlayan", *TAC-Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı Yayını*, Cilt: I, Sayı: 1, İstanbul 1986

G. GOLLWITZER, "Die Historischen Gaerten in unserer Zeit", *Garten und Landschaft*, 6, 1972

E. GÜRENLİ, *Milli Saray Bahçeleri Konusunda Teknik Rapor*, 31.8.1967 (Basılı değil)

E. GÜRENLİ, "Tarihi Bahçeler-Koruma Restorasyonları", *Vakıflar Genel Müdürlüğü Birinci Restorasyon Semineri*, 6-7 Mayıs 1982 N. KOÇ, "Tarihi Bahçelerin Korunması, Onarımı ve Bakımı", *Pezyaj Mimarlığı Dergisi*, Sayı: 3-4, 1972

D. KUBAN, "Kültür ve Çevre Koruma", *TAC-Türkiye Anıt Çevre Turizm Değerlerini Koruma Vakfı Yayını*, Cilt I, Sayı: 2. Y. ÖZTAN, G. EVYAPAN, E. GÜRENLİ, *T.M.M.M. Milli Saray Bahçelerinin Restorasyonu İle İlgili Ön Etüd Raporu*, 1975, (Basılı değil)

Y. ÖZTAN, M. YAZGAN, "Milli Saraylar'ımızın Park ve Bahçelerinin Korunması ve Geliştirilmesine İlişkin Öneriler ve Dış Ülkelerden Bazı Örnekler", *Milli Saraylar Sempozyumu-Bildiriler*, 15-17 Kasım 1984, İstanbul 1985

R. PECHERE, "Erstes Kollaugium Über Historische Gaerten, in Fontainebleau 1971", *Garten und Landschaft*, 1972

R. PECHERE, "Betrachtungen über die Regeln der Gartenkunst", *Europäischen Hefte*, 3, 1976

Beylerbeyi Sarayı Set Bahçeleri'nden görünüm (karşı sayfada) ve Saray'ın önündeki bahçe (üstte).